

ומבשרך אל תתעלם

בכל הדורות, הצטיין עם ישראל במיוחד במצוות הצדקה וגמילות החסדים. הערבות ההדדית בין יהודי לחברו היא התשתית החברתית המייחדת את החברה היהודית מזו הנכרית. גם הסיוע הרפואי אינו חריג בהקשר זה. ארגוני חסד רבים פועלים בכדי להעניק סיוע, ייעוץ רפואי ותמיכה מקיפה לחולים ובני משפחותיהם. במאמר זה נדון ביחס הראוי בין עזרה וסיוע בנושאים רפואיים לכלל הציבור לבין סיוע לקרובי משפחה.

במצות הצדקה מצינו כמה וכמה סדרי קדימה. כפי שמגדיר זאת רבינו הגר"א וייס שליט"א, מצינו ארבעה סוגים של קדימויות: קדימה במטרת הצדקה (בין צדקה לפיקוח נפש, לתלמוד תורה או לעניים), בצרכי הצדקה (מזון או כסות וכדומה), באופני הנתנה (כמבואר בשו"ע ביו"ד סימן רמט שיש שמונה מעלות באופן הנתנה), וסדר קדימה נוסף, שאליו נתייחס במאמר זה, הוא הקדימה במקבלי הצדקה. בהלכות צדקה (שו"ע יו"ד סימן רנ"א) מצינו:

"הנותן לבניו ובנותיו הגדולים, שאינו חייב במזונותיהם, כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. **ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים.** ואפילו אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם. ואחיו מאביו, קודם לאחיו מאמו. ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת (כ"מ בסמ"ג וסמ"ק וטור)... הגה: פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו ואח"כ יקדים פרנסת אביו ואמו, אם הם עניים, והם קודמים לפרנסת בניו. ואחר כך בניו, והם קודמים לאחיו, והם קודמים לשאר קרובים, והקרובים קודמים לשכניו, ושכניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לעיר אחרת. והוא הדין אם היו שבויים וצריך לפדותן. (הכל בטור)".

לא רק בצדקה, אלא בתחומים רבים אחרים מצינו בהלכה מבט חיובי על הקדמת קרובים לאחרים. כך לדוגמא בגמרא ביבמות (סב, ב- סג, א) נאמר:

"האובה את שכניו, והמקרב את קרוביו, והנושא את בת אחותו, והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו, עליו הכתוב אומר "אז תקרא וה' יענה, תשווע ויאמר הנני" (ישעיה נח, ט)".

פסוק זה הוא סיום לפסוקים הקודמים בישיעה, בהם נאמר "הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, כי תראה ערום וכיסיתו, ומבשרך לא תתעלם". הגמרא מפרשת, שבכלל החיוב "ומבשרך לא תתעלם", שיהיה האדם מקרב את קרוביו, ונושא את בת אחותו ומעדיף אותה על פני נישואין עם אשה הזרה לו.¹

המושג הבסיסי של "המקרב את קרוביו" עניינו להעדיף אותם על פני אחרים, כמו שכותב הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (ח"ג פמ"ב):

"החכמים ז"ל משבחים מאוד מדת האדם שיהיה מקרב את קרוביו, ונושא את בת אחותו, וכבר הודיעתנו התורה בזאת המדה הפלגה גדולה מאוד, והוא **שהאדם צריך לישא פנים לקרוביו**, ולקרב מאוד כל מי שיש לו עמו אחוה. ואפילו חטא לו וחמסו, ואפילו היה הקרוב ההוא בתכלית ההפסד, אי אפשר לו מבלתי שישא פנים לקרובו".

כפי שראינו, אכן במצות הצדקה כך היא שורת הדין – להעדיף את קרוביו על פני אחרים.

הטעם לכך הוא, שבאופן טבעי סדרו וטבעו של עולם כך הוא שכל אחד דואג לעצמו, לקרוביו ולידידיו. כשאדם אינו דואג לקרוביו, לא יהיה מי שידאג להם באותה הרמה. לכן, קיימת קדימה זו.

האם קדימה זו רלוונטית גם בענייני רפואה?

היעב"ץ, בספרו מגדל עוז (אבן בוחן אות פ"ט ואילך), האריך לברר את סדרי הקדימויות בהצלת נפשות, וכתב שאחת הקדימויות היא על פי קורבת משפחה, ולפי סדר הנחלות (לדוגמא, הצלת בנו קודמת להצלת אחיו), "וכל הקרוב – קרוב קודם בשניהן שוין (כלומר שאם אחד מהם הוא רבו וכדומה הקדימה מטעם קורבה נדחית), הכל כמו לענין צדקה ופדיון שבויים".

כלומר, באופן כללי ישנו עיקרון שלפיו יש להקדים את קרוב המשפחה על פני אחרים בטיפול רפואי.

נדגיש, כי כפי שכבר ביארנו בכמה מאמרים, הפוסקים האריכו לבאר שכל ענייני הקדימויות שמצינו בהלכה בענין הצלת נפשות, כמעט ואינו נוגע הלכה למעשה, מכמה טעמים, ובעיקר מפני שלעולם יש להקדים את מי שזקוק יותר להצלה, ואת מי שמסתבר שהטיפול יועיל יותר להציל את חייו, מבלי להתחשב בשיקולים אחרים, ומשום כך כאשר ישנה הצלת חיים

¹ במאמרנו לפרשת מסעי עסקנו בשאלה האם יש לחשוש למחלות גנטיות כתוצאה מנישואי קרובים או לא, ושם עסקנו בהרחבה בסוגיא ספציפית זו שבמסכת יבמות.

של כמה אנשים על הפרק אין בדרך כלל שיקולים אחרים. לכן, עיקר הדין כאן יתייחס לטיפול רפואי שאינו הצלת חיים.

בהקשר זה חשוב גם לציין כי אין מדובר על הקדמה של קרוב משפחה על פני אדם זר כשמדובר על תורים שנקבעו מראש, בימינו שמערכת הרפואה הציבורית בנויה על פי תורים בלבד וכל מטופל מגיע לקבל טיפול על סמך זה, כתבו הפוסקים שברור הדבר שיש לנהוג רק על פי התור.²

אך כשאינן מדובר בכגון דא, יש להקדים את קרוב משפחתו על פני אדם זר בטיפול רפואי. הטעם לכך הוא שכל טיפול רפואי כלול במצות הצדקה, ובה קיימת קדימה לקרוב על פני מי שאינו קרוב.

סייג מעניין בהלכה זו יש מי שכתב על פי דברי החכם צבי (שו"ת סימן ע'), שכתב שכל הדין של הקדמת קרוב משפחה בצדקה הוא רק כאשר האדם נותן מכיסו צדקה ומתלבט למי לתת, אבל כשמדובר בגזבר של קופה של צדקה בודאי אין שום מקום להקדים את קרוב משפחתו על פני אחרים, ורלוונטיים רק הכללים האחרים בקדימה בצדקה כמו קדימת תלמיד חכם לעם הארץ וכדומה.

לפי חילוק זה, יש מי שטען שהוא הדין לרופא העובד ברפואה הציבורית, ומשתכר ממנה, וגם משתמש במתקנים ובמכשור הרפואי הציבורי, שהם נידונים כמו קופה של צדקה לענין זה, שמאחר שאין זה על חשבוננו הפרטי ובזמנו החופשי אלא על ידי שימוש במתקני הציבור ובמכשור העומד ברשות הציבור כולו, אין מקום להקדים את קרוביו.

חילוק זה רלוונטי במיוחד כאשר ישנו רופא שבעזרת קשריו יכול לקדם עבור קרוב משפחתו טיפול מהיר יותר או מועד קרוב יותר לניתוח או רופא מומחה שיקבלו מיד על חשבון אחרים, וכן יועץ רפואי שיש לו קשרים שבאמצעותם הוא יכול לקדם תור לבדיקות ואבחונים וכדומה, ובאו לפניו שניים בבקשת עזרה, שאין לו זכות לקדם את קרוב משפחתו על חשבון השני מאחר שאין מדובר בנכסיו ובצדקה שהוא נותן מממונו, אלא אם האדם הזר אמור לקדום לחברו על פי כללי ההלכה עליו לתת לו את הקדימה, ורק אם שניהם שווים ורוצה לתת לקרובו יכול לעשות כן.

בספר נס להתנוסס (סימן סז) עסק הרב יצחק זילברשטיין בשאלת הקדימות בהצלת נפשות. אחד המקרים בהם הוא דן הוא אופן שבו אדם רואה שניים טובעים בנהר ואחד מהם קרוב יותר אליו. הוא מביא את דברי הפוסקים העוסקים בחובה להקדים את המצווה הקרובה

² ועיין ציץ אליעזר חלק יח סימן סט אות ג; נשמת אברהם חלק ד' י"ד סימן רנא, א בשם הרב נויבירט, ושם סימן רנב בהערה, בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

יותר לקיום, ולא לדחות את קיום המצוה לאחר כך, כדין "אין מעבירין על המצוות", וכותב שלפי זה חייב להקדים את הזקוק להצלה הקרוב אליו יותר. אמנם, הוא מוסיף:

"ושמעתי ממו"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א (זצ"ל), שאם הרחוק הוא בנו, רשאי להציל אותו משום דכשם שחיי המציל קודמים לאחר, כי חיי בנו קודמים לאחר, וברא כרעא דאבוח הוא. גם בהשבת אבידה מסתבר דאם ראה אבידת חבירו ומרחוק ראה את אבידת בנו הסמוך על שולחנו, מותר לו להעביר על האבידה ולטפל באבידת בנו, דנחשב כאבידתו עצמו. ושנינו באבהת חסד (דיני הלואה פרק ו"א), דאם יודע שקרובו יבוא בקרוב ללוות ממנו, יכול המלוה להמנע מלהלוות לעני אחר שאינו קרובו, משום שעל הקרובים מוטלת יותר מצות חסד, יעו"ש, ומשתבר שגם בנוגע להצלה הקרוב קודם".

זהו חידוש מעניין ולפיו לעולם האדם רשאי להקדים את בנו לאחרים.

במאמר שלא פורסם עדיין, כותב רבינו הגר"א וייס שני סייגים חשובים בענין הקדימה בצדקה. ראשית הוא כותב:

"והנה, אף שנתנו הפוסקים דיני קדימה בצדקה יש להתבונן במצב המציאות לפי המקום והזמן, דהנה ברור לענ"ד דאף שאמרו חז"ל עניי עירך קודמין אין זה אלא בימיהם שבני העיר הם שדאגו לעניי עירם ואין זולתם מי שידאג להם, אבל בזמנינו בעידן התחבורה והתקשורת ההמונית, אם עני נוסע ברחבי העולם לאסוף תרומות, או אם ועדות רבנים וגופי צדקה אוספים למענו בפרסום גדול החוצה גבולות ומרחקים, שוב אין הוא בכלל עניי עירך".

אמנם נראה שסברא זו שייכת רק לענין עניי עירך, שלגבי זה שייך לומר שבימינו מושג זה שייך פחות, אבל לגבי קרובי משפחה, עדיין בודאי כך היא הדרך שכל אחד דואג לעצמו, ולמשפחתו, ולקרוביו וידידיו, וזה דבר שלא השתנה גם במקום שבו ישנה מערכת רפואה ציבורית יעילה, או בכלל ענין הצדקה, שברור שרוב הצדקה וגמילות החסדים מושתתים על עזרה של קרובי משפחה וידידים. ולכן בודאי עדיין קיים עיקרון זה של קדימת קרובי משפחה בסיוע רפואי או בצדקה.

עוד כותב שם רבינו:

"ועוד נסתפקתי בכל גדרי הקדימה בצדקה, אם חובה הן כדיני קדימה בברכות, ודיני הקדימה בהצלה דסוף מסכת הוריות, או שמא אין כאן אלא מעלה בעלמא ומצוה מן המובחר. ולכאורה נראה דמותר לו לאדם ליתן משלו לכל צדקה שיחפוץ ואין חיוב גמור בסדר הקדימה אלא מעלה ומדת חסידות, וכיון שאין כאן חיוב גמור ומאידך יש ספיקות רבים בדיני הקדימה נראה דמן הראוי בפועל לנהוג בדרך הממוצע "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך", ויפריש מקצת כספי הצדקה שלו לת"ת, מקצת לעניים, וכדו' שאר עניי הצדקה והחסד".

לגבי הכרעה הלכתית זאת נראה שאכן שייכת היא גם בענין הקדמת קרובי המשפחה. שכשם שאין לו לאדם לנטוש את שאר הציבור ולא לעסוק אלא ברווחת קרוביו, כך גם כאשר למעשה הוא מטפל בסיוע לקרוביו עליו לשים לב גם לשאר הזקוקים לעזרה. וכגון יועץ רפואי, שלא יניח מלטפל בפניות של אלה שאינם קרוביו, אלא בודאי יקדיש מזמנו ומיכולותיו לסייע גם לאחרים, ורק ככלל יתן אל ליבו לכלל של "מבשרך אל תתעלם".